

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства
імені Костянтина Немця

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
В.о. Декана факультету геології,
географії, рекреації і туризму
Катерина КРАВЧЕНКО
2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**ПРАКТИКУМ: ОСНОВИ КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТИЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
галузь знань	<u>10 Природничі науки</u>
спеціальність	<u>106 Географія</u>
освітня програма	<u>Географія рекреації та туризму</u>
вид дисципліни	обов'язкова
факультет	<u>геології, географії, рекреації і туризму</u>

2025 / 2026 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

«27» серпня 2025 року, протокол № 12

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: Скриль І.А., к. геогр. н., доцент кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства імені Костянтина Немця

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства імені Костянтина Немця

Протокол від «27» серпня 2025 року № 11

Завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства імені Костянтина Немця

 (Людмила НЕМЕЦЬ)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми:

Гарант ОПП «Географія рекреації та туризму»

 (Юлія ПРАСУЛ)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол від «27» серпня 2025 року № 7

Голова науково-методичної комісії
факультету геології, географії, рекреації і туризму

 Юлія ПРАСУЛ
(підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Практикум: Основи краєзнавчо-туристичної діяльності» складена відповідно до освітньо-професійних програм підготовки бакалаврів за спеціальністю 106 Географія, освітньо-професійною програмою «Географія рекреації і туризму»

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета навчальної дисципліни – дати майбутнім фахівцям – географам знання з історії, теорії і практики краєзнавчо-туристичної діяльності, що включає ознайомлення із структурою, класифікацією видів та напрямів краєзнавства, особливостями проведення тематичних краєзнавчих досліджень, а також з основами підготовки та проведення краєзнавчих експедицій. Засвоєння теоретичних знань супроводжується виробленням практичних навичок підготовки і проведення екскурсій.

1.2. Завдання навчальної дисципліни:

- розкрити понятійно-термінологічний апарат туризму і краєзнавства;
- розкрити особливості різних напрямів краєзнавства і видів туризму;
- висвітлити специфіку методики проведення краєзнавчих досліджень;
- розглянути організаційно-інституційні засади розвитку краєзнавчо-туристичної діяльності в Україні;
- висвітлити сучасний стан краєзнавчо-туристичної діяльності в Україні.

1.3. Кількість кредитів – 5.

1.4. Загальна кількість годин – 120.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
за вибором	
Денна форма здобуття освіти	Заочна (дистанційна) форма здобуття освіти
Рік підготовки	
4-й	4-й
Семестр	
8-й	7-й, 8-й
Лекції	
30 год	4
Практичні, семінарські заняття	

20 год.*	8
Лабораторні заняття	
-	-
Самостійна робота	
70 год.	108
Індивідуальні завдання	
	-

** у разі формування малочисельних груп обсяг аудиторного навчального навантаження, відведеного на вивчення навчальної дисципліни, зменшується відповідно до Положення про планування й звітування науково-педагогічних працівників Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.*

1.6. Перелік компетентностей, що формує дана дисципліна:

Загальні компетентності:

ЗК01. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК13. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями; вдосконалювати власне навчання і виховання, включно з розробленням навчальних і дослідницьких навичок, орієнтуватися у світовому й національному географічному науковому просторі в контексті необхідності постійного розширення і актуалізації географічних знань для підвищення професійної майстерності.

Спеціальні (фахові) компетентності:

СК02. Здатність застосовувати знання і розуміння основних характеристик, процесів, історії і складу природи і суспільства.

СК05. Здатність аналізувати склад і будову геосфер, природні. Зокрема, туристсько-рекреаційні об'єкти та процесина різних просторово-часових масштабах

СК08. Самостійно досліджувати природні матеріали та статистичні дані, зокрема в галузі географії рекреації і туризму, в польових і лабораторних умовах, описувати, аналізувати, документувати і презентувати результати.

СК14. Базові знання з географії рекреації і туризму: об'єктно-предметна область, поняттєво-термінологічний апарат, теорії і концепції, закони і закономірності, методи дослідження і використання їх.

1.7. Перелік результатів навчання, що формує дана дисципліна

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

ПР02. Знати і розуміти основні види географічної діяльності, їх поділ;

ПР03. Пояснювати особливості організації географічного простору, оперувати базовими категоріями та поняттями спеціальності, застосовувати базовий поняттєвий, термінологічний, концептуальний апарат географії на рівні, що дозволяє пояснювати природно-географічні та суспільно-географічні явища і процеси.

ПР05 Збирати, обробляти та аналізувати інформацію в області географічних наук

ПР13. Визначати сприятливість природного середовища для організації туристичної та рекреаційної діяльності.

ПР14. Застосовувати методи географічних досліджень природних та суспільних об'єктів і процесів, зокрема, тих, що пов'язані з туристично-рекреаційною діяльністю. через систему знань та умінь:

Знання: методи дослідження, історія розвитку-краєзнавчо-туристичної діяльності, організаційні форми і види туризму, зміст і особливості організаційних форм і основних напрямів краєзнавства, особливості організації і проведення туристських походів, змагань, законодавча база туризму і краєзнавства.

Уміння: пояснювати роль чинників, що впливають на розвиток краєзнавчо-туристичної діяльності, підбирати необхідний фактичний матеріал в процесі практичної діяльності, використовувати на практиці методи краєзнавчих досліджень, а також принципи організації краєзнавчо-туристичної діяльності, формувати практичні навички збору, упорядкування і використання краєзнавчих матеріалів. застосовувати методичні прийоми проведення краєзнавчих експедицій.

1.8. Пререквізити:

1. Вступ до фаху;
2. Фізична географія материків і океанів;
3. Екскурсознавство;
4. Історична географія з основами етнографії.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Краєзнавство як синтетична галузь знань з комплексного дослідження краю

Тема 1. Предмет і завдання курсу «Практикум: Основи краєзнавчо-туристичної діяльності». Предмет, мета і завдання курсу. Предмет курсу – організаційна і методична краєзнавчо-туристська діяльність майбутнього учителя у навчальному закладі. Мета і завдання. Зміст курсу. Функції краєзнавчо-туристської діяльності, принципи і методи організації. Джерела краєзнавчих знань. Порядок вивчення курсу. Теоретичні засади краєзнавства. З історії виникнення і формування поняття. Край, регіон, територія, історичний час, історичний факт як фундаментальні поняття курсу. Концепція географічного краєзнавства Дубняка. Поділ краєзнавства за змістом та організаційними формами.. Рідний край як об'єкт краєзнавчо-туристської діяльності. Літописні згадки про край, перша згадка і походження назв «Харків», «Слобожанщина». Історія заселення краю. Перші фортеці. Адміністративний поділ у 17ст.

Тема 2. Розвиток туризму і краєзнавства в Україні: минуле та сучасність. Коріння і традиції дослідження рідної землі у часи Київської Русі. Вагомий внесок у розвиток краєзнавства Т. Шевченка, Г. Сковороди, І. Франка, М. Драгоманова, П. Куліша, М. Костомарова, О. Левицького, М. Максимовича, В. Пассека, О. Лазаревського, П. Єфименко, М. Аркас, М. Грушевського, Д. Яворницького, П. Чубинського, Д. Багалія та інших. Діяльність товариств вивчення рідного краю у Києва, Львові, Одесі, Волині, Поділлі. Активізація краєзнавчої діяльності у 20-і роки минулого століття, створення аматорських осередків дослідників історичних і природних скарбів рідного краю. Установчі збори Харківського краєзнавчого осередку 28 січня 1923 року з метою об'єднання всіх українських краєзнавців. Перша всеукраїнська конференція з краєзнавства у Харкові (травень 1925 року). Створення Українського комітету краєзнавства (УКК) на чолі з Матвієм Яворським. Вихід всеукраїнського журналу «Краєзнавство». Переслідування та розпуск краєзнавчих осередків у 30-ті роки. Відродження краєзнавчого руху у післявоєнні роки. Розквіт краєзнавства у 60-70-х роках. Видання багатотомної «Історії міст і сіл України». Перший Всеукраїнський краєзнавчий з'їзд 27 березня 1990 року у Києві, створення Всеукраїнської Спілки краєзнавців. Мета і завдання Спілки. Краєзнавча діяльність академіка П. Т. Тронька. Краєзнавчий рух у незалежній Україні. Організаційні форми та основні напрями краєзнавчо-туристської діяльності з учнівською молоддю.

Тема 3. Пам'яткоохоронна діяльність. З історії пам'яткоохоронного руху України. Руйнація пам'ятників історії і культури в роки воєн і революцій. Діяльність українського уряду у 1917-1920 рр. по охороні культурної спадщини. Кампанія з вилучення музейних та церковних цінностей 1922 року та її наслідки. Українське товариство охорони пам'яток історії і культури. Законодавство України з питань охорони культурної спадщини. Позитивні процеси і негативні прояви в галузі охорони пам'яток історії і культури в добу незалежності України. Конституція України, Закон України «Про охорону культурної спадщини» (2000). Основні терміни, типи і види об'єктів культурної спадщини. Основні напрями, форми і методи використання пам'яток історії культури в навчально-виховній роботі з учнівською молоддю.

Тема 4. Туризм та краєзнавство як складові краєзнавчо-туристичної діяльності. Туризм як прояв і чинник глобалізації сучасного світу: виклики і можливості для регіонального розвитку. вплив туризму на соціально-економічний розвиток регіону. Види туризму, їх особливості. Законодавство України з питань туризму. Історія туризму в Україні. Історія та культура як джерело конкурентних переваг та складова туристичного іміджу регіону. Краєзнавчий туризм як суспільне явище, що спрямоване на вивчення та збереження локальної культури, культури рідного краю через призму їх туристичної самобутності. Роль краєзнавчого туризму у збереженні національно-культурної ідентичності. Історичний шлях та періоди розвитку краєзнавчого туризму.

Розділ 2. Методика краєзнавчо-туристичної роботи

Тема 5. Всеукраїнські та регіональні рухи, експедиції як засіб організації шкільного краєзнавства. Рух учнівської молоді України за збереження традицій. Звичаїв, обрядів народу «Моя Земля – Земля моїх батьків». Історико-географічна експедиція «Історія міст і сіл України». Всеукраїнська експедиція учнівської і студентської молоді «Моя Батьківщина - Україна», Всеукраїнська туристсько-краєзнавча експедиція з активними способами пересування «Мій рідний край». Мета, завдання, основні напрями. Регіональні експедиції та акції. Педагогічна підтримка участі школярів у всеукраїнських та регіональних експедиціях та акціях.

Тема 6. Підготовка і проведення краєзнавчої експедиції. Експедиція – одна з важливих форм збору краєзнавчого матеріалу, пізнання рідного краю. Туристський похід, екскурсія, експедиція - спільне і відмінне. Підготовчий період. Гурток - ефективна форма науково-теоретичної, матеріально-технічної, організаційної роботи підготовки експедиції. Теоретичні і практичні складові його роботи. Польова робота. Розпорядок дня. Ведення індивідуальних польових щоденників. Маршрутний лист. Роль інструктажу. Дотримання правил безпеки. Туристичне спорядження. Методи вивчення краєзнавчого об'єкта - спостереження, опитування. порядок збору матеріалів. Камеральна обробка зібраних матеріалів як завершальний етап експедиції. Підготовка звіту у формі доповіді, спогадів, детального опису предметів матеріальної культури, створення їх колекції, облаштування виставки, музейної експозиції. Підготовка і проведення науково-краєзнавчої конференції.

Тема 7. Краєзнавчо-туристичні ресурси Харківщини. Природні туристичні ресурси. Демографічний потенціал регіону в контексті розвитку туризму. Інфраструктура туризму. інноваційні можливості історико-культурного туризму в Харківській області. Об'єкти туризму: археологічні, історичні, природні, місця, пов'язані з життям та діяльністю видатних осіб. Об'єкти релігійного туризму як маркери туристичної привабливості міста Харкова. Екскурсійні маршрути Харківщини. Особливості вивчення назв географічних об'єктів. Етнографічні, історичні, географічні, геологічні. Археологічні особливості рідного краю.

Тема 8. Сучасний стан та перспективи регіонального розвитку туризму та краєзнавства в Харківській області. Демографічний потенціал регіону в контексті розвитку туризму. Інфраструктура туризму. Інноваційні можливості історико-культурного туризму в Харківській області. Обґрунтування перспектив розвитку туризму та краєзнавства в Харківському регіоні.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р		л	п	лаб	інд	с.р
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Краєзнавство як синтетична галузь знань з комплексного дослідження краю												
Тема 1. Предмет і завдання курсу «Основи краєзнавчо-туристичної діяльності»	12	2	2			8	13	1				12
Тема 2. Розвиток краєзнавства в Україні: минуле і сучасність	14	2	4			8	15	1	2			12
Тема 3. Пам'яткоохорона діяльність.	16	4	4			8	12	-	-			12
Тема 4. Туризм та краєзнавство як складові краєзнавчо-туристичної діяльності.	14	2	4			8	14	-	-			14
Разом за розділом 1	56	10	14			32	54	2	2			50
Розділ 2. Методика краєзнавчо-туристичної роботи												
Тема 5. Всеукраїнські та регіональні рухи, експедиції як засіб організації шкільного краєзнавства	12	2	2			8	16	-	2			14
Тема 6. Підготовка і проведення	16	2	4			10	14	-	-			14

краєзнавчої експедиції.												
Тема 7. Краєзнавчо-туристичні ресурси Харківщини	20	4	6			10	18	1	2			15
Тема 8. Сучасний стан та перспективи регіонального розвитку туризму та краєзнавства в Харківській області.	16	2	4			10	18	1	2			15
Разом за розділом 2	64	10	16			38	66	2	6			58
Усього годин	120	20	30			70	120	4	8			108

4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин (денна форма здобуття освіти)	Кількість годин (заочна форма здобуття освіти)
1.	Туризм і краєзнавство. Основні поняття і терміни	2	1
2.	Етапи розвитку краєзнавства в Україні, їх характеристика	2	1
3.	Видатні українці на ниві краєзнавства	2	
4.	Історія пам'яткоохоронного руху в Україні	2	
5.	Законодавство України щодо пам'яткоохоронної діяльності	2	
6.	Класифікація туристсько-краєзнавчої діяльності	2	
7.	Форми організації туристсько-краєзнавчої роботи з учнівською молоддю	2	2
8.	Умови проведення Всеукраїнських та обласних туристсько-краєзнавчих заходів	2	

9.	Етапи підготовка та проведення туристсько-краєзнавчої експедиції.	2	
10.	Спортивні споруди.	2	
11.	Архітектурні споруди як об'єкти історико-культурного туризму	2	
12.	Об'єкти ПЗФ Харківської області	2	2
13.	Краєзнавчо-туристичні ресурси. Об'єкти релігійного туризму	2	
14.	Показники розвитку ТД в Харківській області	2	
15.	Перспективи розвитку ТД в Харківській області та післявоєнне відновлення	2	2
	Разом	30	8

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи <i>Самостійно ознайомитися з частиною матеріалу та поглибити знання за темами</i>	Кількість годин (денна форма здобуття освіти)	Кількість годин (заочна форма здобуття освіти)
1	Край, регіон, територія, історичний час, історичний факт як фундаментальні поняття краєзнавства. Концепція географічного краєзнавства Дубняка.	8	12
2	Створення Всеукраїнської Спілки краєзнавців. Мета і завдання Спілки. Краєзнавча діяльність академіка П. Т. Тронька. Краєзнавчий рух у незалежній Україні. Наукові товариства краєзнавців.	8	12
3	Основні напрями, форми і методи використання пам'яток історії культури в краєзнавчо-туристичній діяльності. Типи і профілі музеїв.	8	12
4	Краєзнавчий туризм як суспільне явище, що спрямоване на вивчення та збереження локальної культури, культури рідного краю через призму їх туристичної самобутності.	8	14

5	Умови проведення Всеукраїнських та регіональних туристсько- краєзнавчих конференцій, експедицій, акцій.	8	14
6	Туристський похід, екскурсія, експедиція - спільне і відмінне, особливості підготовки і проведення.	10	14
7	Екскурсійні маршрути Харківщини. Особливості вивчення назв географічних об'єктів. Топонімічні дослідження.	10	15
8	Обґрунтування перспектив розвитку туризму та краєзнавства в Харківському регіоні.	10	15
	Разом	70	108

6. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання не передбачені навчальним планом.

7. Форми та методи навчання

Передбачені лекції та практичні заняття. Лекції на час обмежень, спричинених воєнним станом можуть проводитися дистанційно у форматі відеоконференції (платформи Zoom), студентам надаються питання для самоперевірки та самоконтролю. Практичні заняття проходяться в дистанційній формі. Усі матеріали і навчально-методичний комплекс представлені у середовищі Office365. Консультації індивідуальні та групові відбуваються дистанційно (з використанням месенджерів, електронної пошти тощо).

8. Методи контролю

Передбачені методи контролю: захист практичних робіт, поточні проміжні (в т.ч. і тестові) контролю теоретичного матеріалу (як за окремими темами, так і кожної лекції), участь в дискусіях під час лекційних та практичних занять.

Підсумкова (залікова) контрольна робота проводиться в письмовій формі. У разі проведення заліку в дистанційній формі використовується LMS платформа «Moodle» з автентифікацією здобувача у режимі відеоконференції. Використовуються технічні і програмні засоби, які дозволяють забезпечити аудіо- і відеофіксацію.

Згідно з Положенням про організацію освітнього процесу в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, всі контрольні заходи мають проводитися з обов'язковим дотриманням студентами вимог академічної доброчесності. Якщо

академічну недобросовісність виявлено при проведенні поточної або підсумкової контрольних робіт, то оцінка за виконання роботи має бути знижена до 0 балів.

9. Критерії нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальне завдання										Підсумкова (залікова) контрольна робота	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Разом		
3	8	6	6	3	6	12	6	10	60	40	100

T1, T2 ... – теми розділів.

Для допуску до складання підсумкового контролю (заліку) здобувач вищої освіти повинен набрати не менше 20 балів з навчальної дисципліни під час поточного контролю, самостійної роботи, індивідуального завдання.

ПР № 1, 4-10,14, 15 : від 0 до 3 балів – 0 балів – робота не виконана, 1 бал – виконана частково, у тезовій формі, висновки не аргументовані, робота підготовлена недбало, повністю відтворена інформація з інтернет, знання фрагментарні і поверхові, 2 бали – завдання виконано повністю, вчасно, містить несуттєві недоліки, знання достатні 3 бали – творчий підхід до розкриття питання, повно і правильно виконана, демонстрація глибоких знань теорії, зауваження відсутні.

ПР № 2, 3, 11-13: від 0 до 4 балів – 0 балів – робота не виконана, 1 бал – виконана частково, у тезовій формі, повністю відтворена інформація з інтернет, знання фрагментарні і поверхові, 2 бали – завдання виконано частково, висновки не аргументовані, робота підготовлена недбало, або завдання виконано повністю, містить суттєві помилки методичного характеру, знання поверхові, 3 бали – завдання виконано повністю, вчасно, містить несуттєві недоліки, знання достатні, 4 балів – творчий підхід до розкриття питання, повно і правильно виконана, демонстрація глибоких знань теорії, зауваження відсутні.

Проміжний і підсумковий контроль (10+40 балів) складаються з системи завдань різного типу і рівня складності (від простих тестових до вислову власної точки зору з обґрунтуванням). Детальна розбаловка підсумкового контролю представлена на самій роботі біля кожного завдання.

Врахування наявності неформальної освіти у здобувача: не передбачено

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
	для заліку
90-100	зараховано
70-89	
50-69	
1-49	незараховано

10. Рекомендована література

Основна література

1. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР
2. Закон України «Про музеї та музейну справу»//Відомості Верховної Ради України. – 1995. - № 25. – С. 565-573.
3. Закон України «Про охорону культурної спадщини»//Відомості Верховної Ради України. – 2000. - № 39. – С. 333-372.
4. Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи: наук. зб. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2002. – 424 с.
5. Костриця М. Ю. Шкільна краєзнавчо-туристична робота / М. Ю. Костриця, В. В. Обозний. – К.: Вища школа, 1995. – 223 с.
6. Моя земля – земля моїх батьків; Положення про рух учнівської молоді України за збереження і примноження традицій, звичаїв, обрядів народу// Освіта. – 1991. – 24 с.
7. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство. / В. С. Прокопчук. – К.: Видавництво кондор, 2011. – 338 с.
8. Федорченко В.К. Історія туризму в Україні. К., Вища школа, 2002.

Допоміжна література

1. III з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (29-30 квітня 2003 року): матер. I док. – К.: Академія, 2004. – 160 с.
2. Коваль А.П. Знайомі незнайомці: Походження назв поселень України / А.П. Коваль. – К.: Либідь, 2001. – 301 с.
3. Положення про всеукраїнську історико-географічну експедицію учнівської молоді «Мікротопоніми України»// Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1995. - №6. – С. 8 – 10.
4. Положення про музей при закладі освіти системи Міністерства освіти і науки України (Затв. наказом Міносвіти України 20.05.97 р. № 151) // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1997. - № 18. – С. 3 - 10.
5. Треф'як Я. Методика краєзнавчої роботи в національній школі / Ярослав Треф'як. – Івано-Франківськ, 2002. – 106 с.: іл.

Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Державне агенство розвитку туризму України <https://www.tourism.gov.ua/>
2. Квебекська декларація з екологічного туризму, 22 травня 2002 г. // <http://www.world-ecotourism.org>
3. Комунальний заклад «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради <https://st.kharkov.ua/>
4. Національна спілка краєзнавців України <https://nsku.org.ua/>
5. Офіційний сайт Державного Комітету статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Спілка сприяння сільського зеленого туризму Україні – www.greentour.com.ua
7. Українська спадщина (Історико-культурна спадщина України: пам'ятники історії, мистецтво, архітектура. Портал Науково-дослідного інституту пам'ятко-охоронних досліджень) – www.heritage.com.ua